

tan *Keter Melhut* teşkil eder. Onun İbrânî diline olan şaşırtıcı hâkimiyetini, aynı zamanda Kitâb-ı Mukaddes metinlerine dair mükemmel bilgisini ortaya koyduğu bu eser farklı uzunluklarda kırk fasıldan oluşur ve üç bölüme ayrılır. Birinci bölümde ilâhî sıfatlardan bahsedilir, ikinci bölümde kozmolojik meseleler ele alınır, üçüncü bölümde Tanrı'nın merhameti övülerek O'na yalvarılır. Bu bölüm sinagoglarda kefaret gününde düzenli olarak okunmaktadır.

Şiire yakınlığından kaynaklanan alegorik imajı İbn Cebirol'un Eski Ahid'e bakışına da yansımıştır. İbn Ezra'da korunan birkaç referansa bakılırsa İbn Cebirol kutusal yazıları alegorik olarak yorumlama eğilimindedir. Ona göre Tevrat'taki yeryüzü cennetinin adı olan Eden ilâhî bir âlemdir; Eden bahçesi, bahçenin bitkileri mesabesinde olan melek ruhlarıyla doludur. Bu bahçedeki nehir ilk maddî cevher, nehrin dört kolu dört unsurdur; Âdem (insan) aklî nefis, Havvâ hayvanî nefistir. *Keter Melhut*'ta Eski Ahid üzerine bazı alegorik yorumlar da bulmak mümkündür (Schlanger, s. 13-14). İbn Cebirol müslüman İspanya'daki yahudi şairlerin en önde gelenlerinden sayılır. Şiirlerindeki görüşleri Tevrat üzerinde çalışanları etkilemiştir. Aynı zamanda bazı şerhleri Tevrat şârihleri nezdinde yankı yapmıştır.

Eserleri. İbn Cebirol, her ne kadar bir şiirinde yirmi kitap yazmakla övünürse de kendisine sadece iki kitap nisbet edilmektedir. 1. *İşlâhu'l-ahlâk*. İbn Cebirol'un 1045 yılında Sarakusta'da Arapça olarak yazdığı bu küçük eser, 1167'de Yehuda (Judah) İbn Tibbon tarafından *Tikkun Middôt ha Nefes* adıyla İbrânice'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1550; Riva de Trento 1562; Lunèville 1807; nşr. N. Baron, Tel-Aviv 1951). Müellifin ahlâka dair temel görüşleri bu kitapta yer alır. Bunun yanında eserde insan psikolojisiyle ilgili derin tahliller de vardır. Buna göre insan ruhu akılla paralel işlemektedir. Akıl ruhun ortaya çıktığı bir nevi mekândır. Bu mekândan çıkıp insan bedeniyle vücut bulduğunda ruh kendisiyle kendi dışındaki âlem arasında çelişkili bir pozisyonunda yaşar. Ruhun bu dünyadaki amacı bilgi ve eylem aracılığıyla yeniden akıl âlemine dönmek olmalıdır. Böylece İbn Cebirol ahlâkî aklî bir temele oturtmaya çalışır. Eser, S. Wise tarafından *Improvement of the Moral Qualities* adıyla Arapça metinle birlikte tercüme edilerek yayımlanmış (New York 1902), J. Lomba Fuentes tarafından da *La Correccion de los Carac-*

teres adıyla İspanyolca'ya çevrilmiştir (Zaragoza 1990). 2. *Yenbû'u'l-hayât*. İbn Cebirol'un yine Arapça yazdığı eser onun felsefeyle ilgili temel görüşlerini içerir. Eserin Arapça nüshası ele geçmemiş, XII. yüzyılın ortalarında Tuleytulalı (Toledo) mütercim Hivan el-İsbânî'nin (Yohannes Hispanus) Dominicus Gundissalinus'un yardımıyla yaptığı *Fons Vitae* adlı Latince tercüme korunabilmiştir. XIII. yüzyılda eserin bazı bölümleri Şem Tov ben Josef Falaquera tarafından Arapça aslından *Likkutim mi-sefer Mekor Hayyim* adıyla İbrânice'ye çevrilmiştir. Albertus Magnus ve Thomas Aquinas gibi bir kısım skolastikler, müellifinin müslüman bir Arap olduğunu sandıkları *Yenbû'u'l-hayât*'tan bazı bölümler nakletmişler, bu bölümlerin müellifinin asıl kimliği ancak XIX. yüzyılda Solomon Munk tarafından tesbit edilebilmiştir. Eserin Arapça aslının elde bulunmaması sebebiyle tercümesindeki bazı kapalı ifadeleri yorumlayabilmek âdeta imkânsız hale gelmiştir. İbn Cebirol, kendi dönemindeki felsefî eserlerde yaygın olan telif geleneğine uyarak *Yenbû'u'l-hayât*'i hoca ile öğrencisi arasında geçen hayalî diyalog tarzında yazmıştır. Öğrencinin bazı hakikatleri keşfetmesi için hocasının ona yardımcı olması esasına dayanan Sokrat tarzının aksine *Yenbû'u'l-hayât*'ta öğrencinin soruları hocanın görüşlerini daha çok açmasına yardım eder. Bu yönden kitap Yeni Eflâtunculuk tarzını andırmaktadır. *Yenbû'u'l-hayât*, İbn Cebirol'un madde ve sûret hakkındaki görüşlerini içine alan beş makale ihtiva etmektedir. Birinci makale hissi idrak, madde ve sûret gibi felsefî konulara giriş niteliğindedir. Bu makale madde ve sûretin fizikî cevherlerle olan münasebetini de tartışmaktadır. İkinci makale cismanî şekiller taşıyan mânevî maddenin vasfını, üçüncü makale İbn Cebirol'un ontolojisinde Tanrı ve fizik dünya arasında aracı var oluş biçimleri olan basit cevherler konusunu, dördüncü makale basit cevherlerin sûreti ve maddesi konularını araştırmaktadır. Müellif son makaleyi sûret ve maddenin kendi zatlarında nasıl bulundukları meselesine ayırmıştır. İbn Cebirol, bu makalede ilâhî irade konusunu araştıran bir kitap yazdığını belirtmişse de bu kitaba ait herhangi bir bilgi yoktur. *Yenbû'u'l-hayât*'ın *Likkutim mi-sefer Mekor Hayyim* başlıklı kısmı İbrânice tercümesi S. Munk tarafından Fransızca'ya çevrilmiş (*Mélanges de philosophie juive et arabe*, s. 1-148). Latince tercümesi olan *Fons Vitae*, Clemens Bäumker tarafından *Avencebrolis Fons*

Vitae adıyla *Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters* içinde neşredilmiştir (Munster 1892-1895). J. Schlanger de eseri *Salomon Ibn Gabirol, Livre de la source de vie* adıyla Fransızca'ya çevirmiştir (Paris 1970).

Sâid el-Endelûsî'nin ona yazdığı övgü dolu şiirler dışında İbn Cebirol hakkında İslâmî kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Onun İslâm'a dair düşüncesi de bilinmemektedir. Bu konudaki tek referans, İslâm'ın doğuşunu Mesihî sona ait bir işaretle kabul ettiğine dair bilgidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cebirol (Gabirol), *Yenbû'u'l-hayât: Fountain of Life* (trc. H. E. Wedeck), New York 1962, E. James'in girişi; a.mlf., *İşlâhu'l-ahlâk: The Improvement of the Moral Qualities* (trc. S. Wise), New York 1902; a.mlf., *Selected Religious Poems* (trc. I. Zangwill), New York 1923; Sâid el-Endelûsî, *Tabakâtü'l-ümem* (nşr. L. Şeyho), Beyrut 1912, s. 89; S. Munk, *Mélanges de philosophie juive et arabe*, Paris 1857, s. 1-306; S. W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, New York 1958, V, 153, 361; VII, 152, 292; VIII, 82; J. Schlanger, *La philosophie de Salomon Ibn Gabirol*, Leiden 1968, s. 13-14; Ali Sâmî en-Neşşâr – Ahmed Abbas eş-Şirbînî, *el-Fikrû'l-Yehûdî ve te'essürühü bi'l-felsefetü'l-İslâmiyye*, İskenderiye 1972; J. Guttmann, *Philosophies of Judaism*, New York 1973, s. 102-103; I. Husik, *A History of Medieval Jewish Philosophy*, New York 1976, s. 59-79; H. Zafrani, *Ethique et mystique judaïsme en terre d'islam*, Paris 1991, s. 20; C. Sirat, *A History of Jewish Philosophy in the Middle Ages*, London 1993, s. 68-81, 423; S. Pince, "Fragments of the Arabic Original of Fons Vitae Moses Ibn Ezra's Work Arugat Habbosem", *Tabriz*, XXVII (1957-58), s. 218-223; a.mlf., "Gabirol, Solomon ben Judah, Ibn", *EJd.*, VII, 235-245; G. Vajda, "İbn Gabirol", *EP* (ing.), III, 770; I. Abraham, "İbn Gabirol", *ERE*, VII, 69; N. M. Samuelson, "İbn Gabirol, Shelomoh", *ER*, VI, 562-563; Ş. Horâsânî, "İbn Cebîrûl", *DMBİ*, III, 207-216.

SAHBÂN HALİFÂT

İBN CEHİR

(bk. BENİ CEHİR).

İBN CEMÂA, Bedreddin

(بدرالدین ابن جماعة)

Ebû Abdillâh Bedrûddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sa'dillâh b. Cemâa el-Kinânî el-Hamevî (ö. 733/1333)

Muhaddis, fakih, müderris ve kadî.

4 Rebîülâhîr 639'da (12 Ekim 1241) Hama'da doğdu. Bu aileden yetişen âlimler dedelerinden Cemâa adlı şahısların adıyla tanınmıştır. Muhaddis, fakih ve sûfî olan

babası Ebû İshak İbrâhim Beyânîyye tarikâtının şeyhidir (Sübkî, VIII, 115). Bedreddin'in oğlu İzzeddin, torunu Burhâneddin ve İzzeddin'in torunu Muhammed b. Ebû Bekir bu aileden yetişmiş olan en tanınmış âlimlerdir. Bedreddin İbn Cemâa ilk bilgileri küçük yaşta babasından ve onun yakını olan âlimlerden öğrendi. Yedi yaşında iken üstün zekâsını farke-den Şemseddin Mekî b. Müsellem b. Al-lân el-Kaysî ile Ebû'l-Fazl İsmâil b. Ahmed el-İrâkî, Buhârî'nin *el-Edebü'l-müf-red*'ini rivayet etmesi için kendisine icâzet verdiler. Aynı zamanda aralarında Ebû Şâme el-Makdisî'nin de bulunduğu Dimaşk'lı birçok muhaddisten icâzet alan İbn Cemâa'nın düzenli öğrenimine Hama'da babasının müderris olduğu Be-şîriyye Medresesi'nde başladığı tahmin edilmektedir. Burada babasından ve Şerefeddin Abdülazîz b. Muhammed el-Ensârî'den hadis dinledi, dinî ilimleri okudu. Şâfiî fakihî ve muhaddis Ebû Tâhir İbrâhim b. Hibetullah b. Müslim el-Bârizî'den Hatîbiyye Medresesi'nde şer'î ilimleri tahsil etti ve Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbîh* adlı eserini okudu. Ebû Amr İbn Reşîk er-Rabâî'den *Şahîh-i Buhârî*'yi rivayet hakkını elde etti. Arap dili ve edebiyatını İbn Mâlik et-Tâî'den okudu. Daha sonra Dimaşk'ta hadis öğrenimini sürdürdü.

İbn Cemâa, ilk seyahatini on yedi yaşında iken babasıyla birlikte hac amacıyla Mekke'ye yaptı ve orada görüştüğü âlimlerden faydalandı. Kur'ân-ı Kerîm hıfzını tamamladıktan sonra 661 (1263) yılı başlarında tahsilini ilerletmek için Mısır'a gitti. Reşîd el-Attâr ile Ebû'l-Hasan Ali b. Vehb el-Kuşeyrî el-Menfelûtî'den hadis öğrendi. Muînüddin Hibetullah b. Abdülvâris el-Ensârî'den kıraat dersleri aldı ve 662'de (1264) *eş-Şâtibiyye*'yi okudu. Ayrıca İbnü's-Salâh'ın talebesi kâdilkudât Takıyyüddin İbn Rezîn el-Âmirî'den hadis dinledi, dinî ve edebî ilimlere dair birçok eserini kendisinden okudu. Hocaları arasında en çok faydalandığı bu âlimin bir dersinde imlâ ettiği *Ta'likâ 'alâ tahkîkî kavli'l-kâ'il Zeydün kâ'imün ve kâme Zeydün vaz'an ve işbâten* adlı eserini istinsah ederek günümüze ulaşmasını sağladı (İÜ Ktp., AY, nr. 1367/2, vr. 73^b-77^a). Radyüddin İbnü'l-Burhân el-Vâsî-tî, Muînüddin Ahmed b. Ali ed-Dimaşkî, Tâceddin Ali b. Ahmed İbnü'l-Kastallânî ve Kutbüddin İbnü'l-Kastallânî gibi âlimlerden çeşitli hadis kitaplarını okudu. Mi-

sırlı sûfilerden Ebû İbrâhim İshak b. Mah-mûd el-Burûcirdî ve İbnü'l-Kastallânî'den hadis ve tasavvuf dersleri aldı. Hayatı boyunca tarikat erbabı ile samimi ilişkiler içinde oldu ve zâhidâne bir hayat yaşadı (Birzâlî, I, 190; Safedî, *A'yânü'l-'aşr*, IV, 208). Mısır'da sekiz buçuk yıl tahsil gördükten sonra, Receb 669'da (Şubat 1271) Dimaşk yöresine hareket eden el-Melikü'z-Zâhir I. Baybars'ın ordusunda Hısnülekrâd Savaşı'na katıldı, elde edilen zafe-rin ardından Hama'ya döndü. 669 (1271) yılı sonlarında Dimaşk'a gitti. İbn Cemâa, arkadaşı Emîr Alemüddin ed-Düveydârî es-Sâlihî'nin aracılığı ile müderris olarak görevlendirildi (Yûsuffî, s. 134). *et-Tuhfe 'ale'l-Kâfiye* adlı eserini 17 Zilkade 670'te (15 Haziran 1272) Âdiliyye Medresesi'nde tamamladığına bakarak ilk müderrislik görevine bu medresede başladığı söylenebilir (Abdülcevâd Halef, s. 184, 266-267). 670-673 (1272-1275) yıllarında Dimaşk'ta çeşitli âlimlerden fıkıh ve hadis dersleri aldı. 14 Zilhicce 672'de (21 Haziran 1274) tamamladığı *Tezkiretüs-sâmi' ve'l-mutekellim fi edebi'l-âlim ve'l-mute'allim* adlı eseriyile öğretim işinin ilmî metoda göre yürütülmesi gerektiğine dikkat çeken İbn Cemâa, Şâban 681'de (Kasım 1282) Kaymeriyye Medresesi müderrisliğine getirildi. Daha sonra kendisine Mescid-i Aksâ imam ve hatipliği verildi; Ramazan 687'de (Ekim 1288) Kudüs kadılığına tayin edilerek bu iki görevi birlikte yürüttü. Üç yıl sonra Vezir Şemseddin İbnü's-Sel'ûs tarafından Mısır kâdilkudâtlığına getirilmesi üzerine Kahire'ye gitti ve 14 Ramazan 690'da (10 Eylül 1291) bu görevine başladı. Devlet adamları ve halk tarafından çok sevildiği için kendisine "şeyhüşşüyûh" unvanı verildi ve aynı zamanda Ezher Camii hatipliğiyle Sâlihiyye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Fakat 693 yılı başında (Aralık 1293) el-Melikü'l-Eşref Halîl b. Kalavun'un öldürülmesinden sonra kâdilkudâtlık ve hatiplik görevlerinden alındı; Nâsiriyye ve Sâlihiyye medreselerindeki görevini ise zilhicce ayına (Kasım 1294) kadar sürdürdü. Bu yıl içinde Dimaşk kâdilkudâtlığına getirildi; aynı zamanda Emeviyye Camii'nde hatiplik, Berrâniyye (Barâniyye), Nâsiriyye-i Cevvâniyye ve Büyük Âdiliyye medreselerinde müderrislik yaptı. Cemâziyelâhîr 696'da (Nisan 1297) kâdilkudâtlıktan alındıysa da 15 Şâban 699'da (6 Mayıs 1300) tekrar aynı göreve getirildi. Hatiplik ve müderrislik görevleri yanında, 19 Rebî-

ülevvel 701'de (22 Kasım 1301) Dimaşk'taki Sümeysâtîyye Hankahı sûfilerinin isteği üzerine buraya şeyhüşşüyûh olarak tayin edildi (İbn Kesîr, XIV, 425). 17 Safer 702'de (11 Ekim 1302), Takıyyüddin İbn Dakikül'id'in vefatıyla boşalan Mısır kâdilkudâtlığına davet edildi. 4 Rebîülevvel'de (27 Ekim) ikinci defa getirildiği bu görevi Saray Camii'nde hatiplik, Câmîu'l-Hâkim'de Şâfiîler'e müderrislik ve bir süre yaptığı şeyhüşşüyûhluk görevleriyle birlikte dokuz yıl yürüttü. Bir fetvasının yanlış anlaşılması sebebiyle Rebîülevvel 710'da (Ağustos 1310) bu görevlerden alındıysa da (*a.g.e.*, XIV, 468) birkaç gün sonra Mısır kâdilkudâtlığı yanında Nâsiriyye Medresesi müderrisliği, Kâmilîyye Dârülhadi-si şeyhliği, Tolunoğlu Camii, Sâlihiyye ve Nâsiriyye medreseleri müderrisliğine getirildi.

Uzun öğretim hayatı boyunca pek çok öğrenci yetiştiren İbn Cemâa'nın talebeleri arasında İbn Kayyim el-Cevziyye, Zehbî, Alemüddin el-Birzâlî, Safedî, Ca'fer b. Sa'leb el-Üdfüvî, Bahâeddin İbn Akil, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, Tâceddin es-Sübkî, Ebû Hayyân el-Endelüsî gibi âlimlerle el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ve nâibi Argun gibi idareciler sayılabilir (Birzâlî, I, 16-17; Abdülcevâd Halef, s. 197-209). Resmî görevlerine 727 (1327) yılına kadar devam eden İbn Cemâa Cemâziyelevvel 727'de (Nisan 1327) emekli oldu, fakat Salâhiyye Medresesi müderrisliğine ömrünün sonuna kadar devam etti. 21 Cemâziyelevvel 733'te (7 Şubat 1333) vefat etti ve Karâfe Mezarlığı'nda İmam Şâfiî'nin kabri yakınına defnedildi.

İbn Cemâa ibadete düşkün, tevazu ve vakar sahibi, herkes tarafından sayılan, hoşgörülü ve sabırlı bir kimse idi. Yeniliklere ve ilmî gelişmelere açık olmakla beraber siyasî ve içtimâî hadiselerde daima hakkın üstünlüğünü gözetirdi. İbn Cemâa Moğol ve Haçlı saldırılarının, ayrıca küçük devletçiklerin birbirlerine olan düşmanlıklarının sürüp gittiği bir dönemde Mısır Memlûkler Devleti'nin dokuz hükümdarının idaresini yakından gördü. Kabilesinin geniş nüfuzundan aldığı destekle dinî, fikrî ve içtimâî hareketlere yön veren şahsiyetlerden biri oldu. 707'de (1307) Hanbelî fakihî Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin, 708'de (1308) sır kâtibi Alâeddin İbnü'l-Esîr el-Halebî'nin yargılanması da onun hizmet süresine rastlamaktadır (İbnü'd-Devâdârî, IX, 184-185; Abdülcevâd Halef, s. 165-175). İbn Cemâa'nın bu yar-

gılamadaki tarafsızlığı ve hakkın korunması hususundaki ciddi tutumu İbn Teymiyye tarafından takdirle anılmıştır (*Mecmû'u fetâvâ*, III, 234-247).

699 yılı başlarında (Ekim 1299) Suriye'de bulunan Moğol Hükümdarı Gâzân Han'ın büyük bir ordu ile Dimaşk'a saldıracağı haber alınınca onu bu işten vazgeçirmek için gönderilen, aralarında İbn Teymiyye, Zeynüddin el-Fârîki ve Kadî Necmeddin İbn Sasrâ'nın da yer aldığı âlimler ve halkın ileri gelenlerinden oluşan heyetin başında İbn Cemâa bulunuyordu (İbnü'd-Devâdârî, IX, 19; Makrîzî, I/3, s. 889). İbn Cemâa bu sırada halkın savaşa hazırlanmasına, âlimlerle öğrencilerin halkla birlikte askerlik öğrenmeleri için medreselerin birer eğitim merkezine dönüştürülmesine dair hüküm çıkarmış (İbn Kesîr, XIV, 420; Abdülcevâd Halef, s. 135-138), cihad ve askerlik konusunda yazdığı iki eseriyle önemli bir hizmet görmüş, valilerin ve kumandanların düşman karşısında birleşmelerini sağlamıştır. Ayrıca eğitim ve öğretimle buna dair kurumların bir sisteme kavuşturulması için çeşitli çalışmalar yapmış ve bu konuda bir de eser yazmıştır.

İbn Cemâa'nın şairlik yönü de bulunduğunu ve bazı eserlerini manzum olarak yazdığı bilinmektedir. İlmî, hikemî manzumeleriyle medih ve gazel türündeki şiirleri oğlu İzzeddin İbn Cemâa'nın *Müntehabü Nüzheti'l-elibbâ' fî mâ yûrvâ 'anî'l-üdebâ'* adlı eserinde, ayrıca öğrencilerinden Safedî ve Tâceddin es-Sübki ile tarihçi Ebû'l-Fidâ, İbn Tağrıberdî ve Dâvûdî'nin eserlerinde nakledilmiş olup bunları bir araya getirmeye çalışan Abdülcevâd Halef sayılarının 300 beyte yaklaştığını söylemektedir (*el-Kâdî Bedrüd-dîn İbn Cemâ'a*, s. 380-407).

Eserleri. A) Kur'an İlimleri. 1. et-Tibyân fî (li-)mübhemâti'l-Kur'ân. Kur'an-ı Kerim'de çeşitli şekillerde işaret edilmekle beraber adları belirtilmemiş kişilerle varlıkları naklî kaynaklardan araştırarak tanıtan eser (*Keşfü'z-zunûn*, I, 341, 422; II, 1583; *İzâhu'l-meknûn*, I, 224) 685'te (1286) telif edilmiş olup bir nüshası Meşhed'de (Medresetü Fâzilhân) bulunmaktadır (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, s. 26, 27). **2. Gurerü't-Tibyân fî men lem yüsemme fi'l-Kur'ân.** *et-Tibyân*'ın muhtasarı olan eseri Abdülcevâd Halef, Madrid Escorial Library ve Ârif Hikmet Kütüphanesi'nde bulunan iki nüshasını esas alarak yayımlamıştır (Dimaşk 1410/1990). Eserin Sü-

leymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 256/1) *Gurerü't-Tibyân li-mübhemâti'l-Kur'ân* adıyla kayıtlı, müellifin talebelerinden Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf b. Abdülvehhâb el-Hazrecî tarafından 28 Zilhicce 702'de (13 Ağustos 1303) Kahire'de Sâlihiyye Medresesi'nde müellif nüshasından istinsah edildikten sonra kendisine okunmuş bir nüshası daha vardır. *Gurerü't-Tibyân* üzerinde Muhammed b. Sâlih el-Fevzân tarafından yüksek lisans çalışması yapılmış (Câmiatü'l-İlmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye), eser ayrıca Safvân Adnân Dâvûdî tarafından neşredilmiştir (Cidde, ts. [Dârü'l-kible]). **3. Keşfü'l-me'ânî 'anî (fi)'l-müteşâbih mine'l-meşânî.** Kur'an-ı Kerim'de lafzen birbirine benzeyen ve mükerrer olan kelimeler ve cümlelerin anlam bakımından farklılıklarını ve bu benzerliğin edebî inceliklerini ele alan eser üzerinde Abdülvehhâb b. Abdürrezzâk Sultan tarafından yüksek lisans çalışması yapılmış (1405, Riyad Câmiatü'l-İlmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye), Abdülcevâd Halef de eseri tahkik ederek yayımlamıştır (Kahire 1410/1990). **4. el-Fevâ'idü'l-lâ'ihâ min sûreti'l-Fâtihâ.** Bir nüshası Hollanda'da Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde (nr. 1526/5, vr. 94^a-102^a) bulunmaktadır (Hoorhoeve, s. 81; *el-Fihrisü's-şâmil*, I, 373). **5. el-Muktaş fî fevâ'idü tekrâri'l-kışâş** (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1793; *İzâhu'l-meknûn*, II, 547).

B) Hadis. 1. el-Menhelü'r-revî fî 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin *'Ulûmü'l-hadîs*'inin ilk muhtasarlarından olup önemli açıklama, düzeltme ve ilâveler yapılarak bir mukadime ve dört kısım halinde düzenlenen eser 18 Şâban 687'de (17 Eylül 1288) Dimaşk'ta tamamlanmıştır. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan tarafından tahkik edilen eser önce Küveyt'te (*MMMA*, XXI/1 [1395/1975], s. 29-116; XXI/2, s. 196-255), daha sonra Dimaşk (1406/1986) ve Beyrut'ta (1990) yayımlanmıştır. Brockelmann'ın *Muhtasaru akşa'l-emel ve's-şevk fî 'ulûmi'l-hadîsi'r-Resûl* adıyla kaydettiği eser de (*GAL*, II, 74; Abdülcevâd Halef, s. 253) bu kitaptır (Hâlid b. İsâ el-Belavî, I, 258). *el-Menhelü'r-revî*'yi müellifin torunu İbn Cemâa Muhammed b. Ebû Bekir *el-Menhecü's-sevî fî şerhi'l-Menhelü'r-revî* adıyla şerhetmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1784; Kettânî, s. 214-215). **2. el-İ'lâm bi-eḥâdîsi'l-ahkâm.** Eserde, Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhiḥ*-

lerindeki ahkâm hadisleri seçilerek Şâfiî fıkhnın önemli kitaplarından Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbîh*'inin konu başlıklarına göre düzenlenmiştir. Kaynaklarda adından söz edilmeyen eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan tek nüshası (Esad Efendi, nr. 271/1), muhtemelen yazarın öğrencilerinden olan Mûsâ b. Sinân b. Mes'ûd b. Şibl b. Mahmûd el-Ca'ferî tarafından 10 Rebûlelvel 725'te (24 Şubat 1325) istinsah edilmiştir. **3. Muhtasaru Şâhiḥi'l-Buhârî. et-Tenkiḥ min eḥâdîsi Câmî'i's-şâhiḥ** adıyla da anılan (İzzeddin İbn Cemâa, *Fehrese*, vr. 9^b). Eserdeki hadisler tekrarlar ayıklanıp senedler çıkarılmak suretiyle fıkhn konularına göre düzenlenmiştir. İbn Cemâa'nın hayatına dair kaynaklarda zikredilmeyen eserin Dublin Chester Beatty'de bulunan (Arberry, nr. 5042) nüshası esas alınarak Ali Hüseyin el-Bevvâb tarafından yayımlanmıştır (Riyad 1412/1992). **4. Münâsebâtü terâcimi'l-Buhârî li-eḥâdîsi'l-ebvâb. Şâhiḥ-i Buhârî**'deki konu başlıkları ile bu başlıklar altında yer alan hadisler arasındaki münasebeti açıklayan eser Ali b. Abdullah ez-Zeyn tarafından yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiş (Riyad 1404/1984) ve Muhammed İshak İbrâhim es-Selefi tarafından çeşitli notlarla birlikte *Münâsebâtü terâcimi'l-Buhârî* adıyla yayımlanmıştır (Bombay 1404/1984). **5. el-Fevâ'idü'l-ğarîzetü'l-müstenbâta min ḥadîsi Berîre. el-Fevâ'idü'l-ğarîze fî eḥâdîsi Berîre** adıyla da kaydedilen (Ebû'l-Yümün el-Uleymî, s. 480) eserde, Hz. Âişe'nin âzatlı câriyesi Berîre'nin hürriyetine kavuştuktan sonra kocasından ayrılması hadisesinin (bk. *BERİRE*) 300 kadar dinî hükmün elde edilmesine imkân verdiği belirtilmektedir. Bağdatlı İsmâil Paşa eserin bir nüshasının Zeytûne Kütüphanesi'nde bulunduğunu belirtmiş (*İzâhu'l-meknûn*, II, 208), Zirikî de Dimaşk'taki el-Mektebetü'l-Arabiyye'de eserin bir kısmının mevcut olduğunu kaydetmiştir (*el-A'lâm*, V, 298). **6. el-Erba'üne ḥadîsen tûsâ'iyye** (*el-Erba'üne't-tûsâ'iyyetü'l-isnâd*). Hz. Peygamber'den müellife kadar dokuz râviden oluşan bir senedle gelen eserdeki kırk hadis (Safedî, *A'yânü'l-'aşr*, IV, 209) on üç şeyhten rivayet edilmiştir. Bir nüshası Berlin'de bulunan (Ahlwardt, II, 274; Brockelmann, *GAL*, II, 89) eseri Abdülcevâd Halef yayımlamıştır (*el-Kâdî Bedrüd-dîn İbn Cemâ'a*, s. 253).

C) Fıkhn. 1. Tenkiḥu'l-münâzara fî taḥḥîḥi'l-muḥâbere. Müellif, el-Melikü'n-

Nâsır'ın isteğiyle 704 (1304) yılında yazdığı bu eserinde İslâm hukukunda ziraat ortaklığı konusunu ele almıştır. Biri müellif hattıyla bir mecmua içinde Madrid Escorial Library'de (nr. 1598/2), diğeri Dublin Chester Beatty'de (nr. 4577) olmak üzere iki nüshası bulunan (Derenbourg, III, 151; Arberry, nr. 4577) eser üzerinde Mahmûd Abdullah Pencap Üniversitesi'nde yüksek lisans çalışması yapmıştır (Abdülcevâd Halef, s. 257; Bedreddin İbn Cemâa, *Keşfü'l-me'ânî*, neşredeninin girişi, s. 38). 2. *el-'Umde fi'l-aḥkâm*. Sehâvî'nin zikrettiği eserin (*ed-Dav'ü'l-lâmî*, I, 59) günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. 3. *Keşfü'l-ğumme fi aḥkâmi ehli'z-zimme* (Ebû'l-Yümn el-Uleymî, s. 480-481; *İzâhu'l-meknûn*, II, 362). Dâvûdî'nin *Kitâb fi'l-kenâ'is ve aḥkâmihâ* adıyla kaydettiği eser de (*Tabakâtü'l-müfessirîn*, II, 49) aynı kitap olmalıdır (*Tahrîrü'l-aḥkâm*, neşredeninin girişi, s. 19). 4. *Hüccetü's-sülûk fi müḥâdâtî'l-mülûk* (Ebû'l-Yümn el-Uleymî, s. 480; *İzâhu'l-meknûn*, I, 393). Devlet başkanı, vali ve ordu kumandanlarına verilen veya onların yabancı devlet adamlarına verdikleri hediyelerin hükmüne dairdir (eserin telifine sebep olan olay ve İbn Cemâa'nın konuyla ilgililiği için bk. Necmeddin İbrâhîm b. Ali et-Tarsûsî, s. 113-114). 5. *el-Mesâlik fi 'ilmi'l-menâsik* (*Menâsikü'l-ḥac*). İzzeddin İbn Cemâa (*Hidâyetü's-sâlik*, I, 192), Dâvûdî (II, 49) ve Kâtib Çelebi (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1663) tarafından hakkında bilgi verilen eserin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir (Abdülcevâd Halef, s. 255-256). Altı defa hacca giden İbn Cemâa'dan (Safedî, *A'yânü'l-aşr*, IV, 211) 713 (1314) yılında arefe vakfesinde yaptığı dua ayrıca nakledilmiştir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1800/8). 6. *et-Tâ'a fi fazîleti şalâti'l-cemâ'a* (Ebû'l-Yümn Uleymî, s. 480; *İzâhu'l-meknûn*, II, 76).

D) Kelâm. *İzâhu'd-delîl fi kat'i hücceci ehli't-ta'îl*. Eserin mukaddimesinde, Kur'an ve Sünnet'te anlam yönünden müteşâbih olan hususlarla ilgili olarak te'vil taraftarları ile Selefler'in görüşleri belirtildikten sonra Allah'ın sıfatları konusundaki otuz âyetle otuz bir hadis Ehl-i sünnet anlayışına göre açıklanmış, din aleyhtarları ile bid'at mezheplerinin görüşleri çürütülmüştür. Kitap, Vehbî Süleyman Gâvecî el-Elbânî tarafından uzunca bir giriş ve geniş notlarla yayımlanmıştır (Kahire 1410/1990). Çeşitli kaynaklar-

da *er-Red 'ale'l-müşebbihe fi kavlihi te'âlâ*. *er-Raḥmânü 'ale'l-'arşı'stevâ ve et-Tenzîh fi ibtâlî hücceci't-teşbih* adıyla kaydedilen (İzzeddin İbn Cemâa, *Fehrese*, vr. 9^b; *Keşfü'z-zunûn*, I, 839; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 148) eserler de aynı kitap olmalıdır (Abdülcevâd Halef, s. 258-259).

E) Siyaset ve Askerlik. 1. *Tahrîrü'l-aḥkâm fi tedbîri ehli(milleti, ceyşi)'l-İslâm*. On yedi bölümden meydana gelen eserde İslâm toplumunda yönetim, kanun hâkimiyeti, ordu ve askerlik düzeni, devletin gelir kaynakları ve harcamaları, cihad, savaş hukuku, azınlıklarla ilgili dinî hükümler vb. konular ele alınmıştır. el-Melikü'l-Eşref Halîl için yazıldığı sanılan kitap (Brockelmann, *GAL*, II, 89), İslâm'ın siyasî düşüncesini yenileme çabası yanında zamanındaki yönetim biçimleri hakkında değerlendirme yapması bakımından da büyük öneme sahiptir. Hans Kofler tarafından Almanca çevirisiyle birlikte yayımlanan eseri (*Islamica*, VI [1934], s. 349-414; VII [1935], s. 1-64, Almanca çevirisi 31 sayfa) ayrıca Fuâd Abdülmün'im Ahmed neşretmiştir (Devha [Katar] 1985, 1988). İbn Cemâa'nın bu eseriyle İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-şer'iyye*'si arasında ortak noktalar bulunmakta olup Ann K. S. Lambton *State and Government in Medieval Islam* adlı eserinin dokuzuncu bölümünde bu iki âlime göre halifenin hal'edilmesi konusunu ele almıştır. 2. *Müstenedü'l-ecnâd fi âlâtî'l-cihâd*. İdarecilere itaat, cihad, askerlik, savaş taktikleri, orduya destek verme gibi konuları otuz bölümde ele alan eseri Üsâme Nâsır en-Nakşibendî tarafından yayımlanmıştır (Bağdad 1983). Eserin bu neşirde dikkate alınmayan iki nüshası Süleymaniye (Fâtih, nr. 5455/1) ve İstanbul Üniversitesi (AY, nr. 5832, 23 varak) kütüphanelerinde bulunmaktadır. 3. *Tecnidü'l-ecnâd ve cihâtü ehli'l-cihâd*. Müellife ait *Tahrîrü'l-aḥkâm*'ın birinci, altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu bölümlerinin yeniden ele alındığı, el-Melikü'l-Eşref için telif edilmiş bir çalışma olup Üsâme Nâsır en-Nakşibendî tarafından tek nüshasına dayanılarak *Muḥtaşar fi fazli'l-cihâd* adıyla ve bir önceki eserle birlikte (s. 99-143) yayımlanmıştır (Bağdat 1983). Abdülcevâd Halef'in de neşrettiği eserin (Kahire 1994) Süleymaniye (Fâtih, nr. 5455/2; Ayasofya, nr. 3124/1) ve Berlin Kraliyet (Ahlwardt, V, 115) kütüphanelerindeki nüshalarında eksik olan devlet divanlarıyla ilgili beşinci bölümü Süleymaniye Kü-

tüphanesi'ndeki diğer bir nüshada (Ayasofya, nr. 2954/3) yer almaktadır.

F) Eğitim ve Öğretim. *Tezkiretü's-sâmi' ve'l-mütekellim fi edebi'l-âlim ve'l-müte'allim*. İbn Cemâa, beş bölüm halinde düzenlediği eserde eğitim felsefesi ve ilim-amel münasebeti, öğrenci-öğretmen ilişkileri, kitaplar ve kütüphanelerden faydalanma yolları, medreselerde ve öğrenci yurtlarındaki düzeni ele almıştır. 14 Zilhicce 672'de (21 Haziran 1274) tamamlanan eser, dönemin eğitim ve öğretim anlayışını yansıtmaları bakımından önemli bir kaynaktır. Semhûdî, *Cevâhirü'l-'ıḳdeyn fi fazli's-şerefeyn* adlı çalışmasında kitabın ilk dört bölümünü büyük ölçüde ıktibas etmiştir. *ed-Dür-rü'l-fâhîr fi şerhi 'uḳûdî'l-cevâhir* adlı müellifi meçhul eserde de büyük ölçüde ondan istifade edilmiştir (Ahlwardt, I, 41). *Tezkiretü's-sâmi'*, Seyyid Muhammed Hâşim en-Nedvî tarafından geniş notlar ilâvesiyle neşredilmiştir (Haydarâbâd 1353/1934; Beyrut 1974; Riyad 1985; Amman 1419/1998). Abdülemîr Şemseddin, *el-Mezhebü't-terbevî 'inde İbn Cemâ'a: Tezkiretü's-sâmi' ve'l-mütekellim fi âdâbi'l-âlim ve'l-müte'allim* adlı çalışmasında (Beyrut 1984) İbn Cemâa'nın "kanunî terbiye nazariyesi"nin Gazzâlî'den sonraki en önemli temsilcisi olduğunu söyleyerek eserinin tam metnini yayımlamış, bu çalışma *el-Fikrû't-terbevî 'inde İbn Cemâ'a* adıyla yeniden neşredilmiştir (Beyrut 1990). Hasan İbrâhîm Abdül'âl, *Fennü't-ta'îlîm 'inde Bedreddin İbn Cemâ'a (639-733) kemâ yebdû fi kitâbihi: Tezkiretü's-sâmi' ve'l-mütekellim fi edebi'l-âlim ve'l-müte'allim* adlı eserinde (Riyad 1405/1985) İbn Cemâa'nın pedagojiye hizmetini incelemiş, bu eser *Min a'lâmi't-terbiyeti'l-'Arabîyyeti'l-İslâmîyye*, III: *el-Fikrû't-terbevî 'inde Bedreddin İbn Cemâ'a* başlığıyla da neşredilmiştir (Riyad 1409/1988). Muhammed Şevki Aydın, *Tezkiretü's-sâmi'* Türkçe'ye çevirerek *İslâm Geleneğinde Öğretmen-Öğrenci: Eğitim-Öğretim Âdâbi* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1998; Aydın'ın "İbn Cemâ'a'ya Göre Öğretmenin Görev ve Nitelikleri" başlıklı makalesi için bk. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8 [Kayseri 1992], s. 213-228). M. Faruk Bayraktar da eser üzerinde pedagojik bir değerlendirme yapmıştır (*İbn Cemâ'a'dan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, İstanbul 1997). Ayrıca Ramazan Buyrukçu'nun

eserle ilgili bir makalesi bulunmaktadır ("İbn Cemâa'nın Eğitimle İlgili Görüşlerine Pedagogik Yaklaşımlar", *EAÜİFD*, sy. 13 [Erzurum 1997], s. 247-267).

G) Tarih. 1. *Nûrû'r-ravz*. Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî'nin *Sîretü İbn Hişâm* şerhi olan *er-Ravzû'l-ünûf* adlı eserinin muhtasarı olup bir nüshası Leknev'de Mümtâzû'l-ulemâ Seyyid Muhammed Takî Kütüphanesi'nde (Hadîsü Ehli's-sünne ve'l-cemâa, nr. 75), bu nüshanın mikrofilm de Kahire'deki Ma'he'dü'l-mahtûâtî'l-Arabiyye'de (film, nr. 3076) bulunmaktadır (Abdülcevâd Halef, s. 264-265). İbn Cemâa'ya nisbet edilen *el-Muhtaşarû'l-kebîr fi's-sîreti'n-nebeviyye* ise oğlu İzzeddin İbn Cemâa'ya aittir. 2. *Urcûze fi'l-hulefâ'*. Hz. Ebû Bekir'den kendi döneminde Mısır'da Abbâsî Halifesi Müstekfî-Billâh'a kadar olan halifeleri yetmiş iki beyitte ele alan bu kaside Kahire'de bulunan bir mecmua içinde zamanımıza ulaşmıştır (Dârû'l-kütüb, Tal'at, Tarih, nr. 1836, vr. 38-40). 3. *Urcûze fi kuğâtî's-Şâm*. Başlangıçtan İbn Cemâa'ya kadarki Şam kadıları hakkında doksan bir beyitlik bu kaside de aynı mecmua içinde yer almaktadır (vr. 36-38). 4. *Meşyeha*. İbn Cemâa'nın bu adla üç eser kaleme aldığı bilinmektedir. Öğrencisi Alemüddin el-Birzâlî tarafından İbn Cemâa'nın hocaları hakkında kendisinden alınan bilgilerin isimlere göre alfabetik şekilde düzenlenmesiyle meydana gelen *Meşyehatü Kâdî'l-kuğât İbn Cemâ'a* Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir'in tahkikiyle yayımlanmıştır (I-II, Beyrut 1408/1988). Oğlu İzzeddin İbn Cemâa'nın rivayet ettiği *Meşyeha* (Rûdânî, s. 376; Abdülhay el-Kettânî, II, 639) ile öğrencisi Mi'sherânî'nin İbn Cemâa için tahric ettiği *Meşyeha*'nın (a.g.e., II, 639) nüshasına ise henüz rastlanmamıştır. Vâdîâşî, İbn Cemâa'nın Emevî ve Abbâsîler'e dair muhtasar bir tarihi olduğunu haber vermektedir (*Bernâmec*, s. 294).

H) Diğer Eserleri. 1. *et-Tuhfe 'ale'l-Kâfiye*. Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye fi'n-naḥv*'inin şerhidir. İbn Cemâa'nın Dimaşk'taki Âdiliyye Medresesi'nde 17 Zilkade 670 (15 Haziran 1272) tarihinde tamamladığı eserin Beyazıt Devlet (nr. 647/5), İstanbul Üniversitesi (AY, nr. 1367/1) ve Süleymaniye (Lâleli, nr. 3153/3) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. Muhammed Abdünnabî Abdülmeccid eseri *Şerḥu'l-Kâfiye li'bni'l-Hâcib* adıyla yayımlanmıştır (Kahire 1407/1987).

2. *Muḥaddime fi'n-naḥv* (a.g.e., s. 47, 294). 3. *Risâle fi'l-uṣṭurlâb* (Abdülcevâd Halef, s. 271-272). 4. *Divânü'l-ḥuṭab*. Müellifin öğrencisi İbn Kesir (*el-Bidâye*, XIV, 583), hocasının minber ve kürsülerde yaptığı konuşmaların bu kitapta bir araya getirildiğini söylemektedir.

İbn Cemâa'nın hayatı ve eserleri hakkında yapılan çalışmaların en önemlisi Abdülcevâd Halef tarafından gerçekleştirilmiş olup eser *el-Kâdî Bedrüddîn İbn Cemâ'a: Ḥayâtühü ve âşâruh* adıyla yayımlanmıştır (Mansûre 1408/1988).

BİBLİYOGRAFYA :

Bedreddin İbn Cemâa, *Keşfü'l-me'ânî fi'l-muṭeşâbih mine'l-meşânî* (nşr. Abdülcevâd Halef), Kahire 1410/1990, neşredenin girişi, s. 5-73; a.mlf., *Tahrîrû'l-aḥkâm fi tedbiri ehli'l-İslâm* (nşr. Fuâd Abdülmün'im Ahmed), Devha 1408/1988, neşredenin girişi, s. 7-38; İbn Mâlik et-Tâi, *İkmâlû'l-İlâm bi-teṣṭiṣi'l-keḷâm* (nşr. Sa'd b. Hamdân el-Gâmidî), Cidde 1404/1984, neşredenin girişi, I, 20-21; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, III, 234-247; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar*, II, 462; İbnü'd-Devâdârî, *ed-Dürü'l-fâḥir fi sîreti'l-Meliki'n-Nâsir* (nşr. H. R. Roemer), Kahire 1379/1960, IX, 19, 184-185, 322; Birzâlî, *Meşyehatü Kâdî'l-kuğât İbn Cemâ'a* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Beyrut 1408/1988, I, 16-17, 96-97, 139, 190, 197, 211, 237, 286, 294, 314, 391, 435, 550; II, 556, ayrıca bk. tür.yer.; Zehebî, *el-Mu'cemû'l-kebîr* (nşr. Muhammed Habîb el-Hile), Tâif 1988, II, 130-131; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kur'ân* (Altıkulaç), III, 1112, 1317; Vâdîâşî, *Bernâmec* (nşr. Muhammed Habîb el-Hile), Tunus 1401/1981, s. 46-47, 153, 186, 190-191, 259, 273, 275, 294; İbnü'l-Verdî, *Tetimmetu'l-Muhtaşar fi aḥbârî'l-beşer* (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedrâvî), Beyrut 1389/1970, II, 428-429; Necmeddin İbrâhîm b. Ali et-Tarsûsî, *Tuhfetü't-Türk fi mâ yecibü en yu'amele fi'l-mülk* (nşr. Ridvân es-Seyyid), Beyrut 1413/1992, s. 113-114; Yûsufî, *Nüzhetü'n-nâzir fi sîreti'l-Meliki'n-Nâsir* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1406/1986, s. 133-135; Kütübî, *Fevâtû'l-Vefyât*, III, 297-298; Safedî, *el-Vâfi*, II, 18-19; a.mlf., *A'yânü'l-aşr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), Dimaşk 1418/1998, IV, 208-213; a.mlf., *Nek-tû'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 235-236; Ebû'l-Mehâsin el-Hüseynî, *ez-Zeyl* (Zehebî, *el-İber* içinde), IV, 96; İzzeddin İbn Cemâa, *Hiḍâyetü's-sâlik ile'l-meṣâhibi'l-erba'a fi'l-menâsik* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1414/1994, I, 192; a.mlf., *Fehrese*, Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 535, vr. 9-10; Yâfî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 287-288; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Rabat 1417/1997, I, 216; Sübkî, *Ṭabakât* (Tanâhî), VIII, 115; IX, 139-146; İsnevî, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 386-387; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIII, 245, 247, 254, 301, 310, 316-317, 359, 370; XIV, 420, 425, 429, 468, 583; İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretühü'n-nebih fi eyyâmi'l-Manşur ve benih* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn – Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1982, II, 236; Hâlid b. İsâ el-Belavî, *Tacû'l-mefrik* (nşr. Hasan es-Sâih), Muhammediye, ts. (İhyâü't-türâsî'l-İslâmî), I, 258; Fâsî, *Zeylû't-Tak-*

yîd li-ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânid (nşr. M. Sâlih b. Abdülâzîz), Mekke 1411/1990, I, 153-155; İbnü'l-Cezerî, *Ġayetü'n-nihâye*, II, 182; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/3, s. 889; II/2, s. 363; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 280-282; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 280-283; a.mlf., *Zeylû'd-Düreri'l-kâmine* (nşr. Adnân Dervîş), Kahire 1412/1992, s. 71, 175; Takyyüddin İbn Fehd, *Laḥzû'l-elhâz* (Zeylû Tezkiretühü'l-huffâz li'z-Zehabî içinde), Haydarâbâd 1376/1956, s. 107-109; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VIII, 123; IX, 298-299; a.mlf., *el-Menhelü's-şâfi*, I, 48-49; VII, 96; a.mlf., *ed-Dellû's-Şâfi 'ale'l-Menhelü's-şâfi* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Hancî), II, 578-579; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, I, 59; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 425; a.mlf., *el-İkân* (Ebû'l-Fazl), III, 339; IV, 79; Semhûdî, *Cevâhirü'l-İkdeyn* (nşr. Mûsâ el-Alîlî), Bağdad 1405/1984, s. 251; Nuaymî, *ed-Dâris fi târîhi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 34, 132, 196, 210, 281, 364, 422-423, 443-444, 461, 545; Ebû'l-Yümn el-Uleymî, *el-Ġunsû'l-celil bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*, Kahire 1866, s. 480-481; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-mufesssir*, II, 48-50; Makkarî, *Nefḥu't-tib*, II, 225, 228; *Keşfü'z-zunûn*, I, 341, 405-406, 422, 839; II, 1495, 1583, 1663, 1784, 1793; İbnü'l-İmâd, *Sezerât*, VIII, 184-186; Rûdânî, *Şilatü'l-halef bi-meṣṣûli's-selef* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1408/1988, s. 72, 376; Ahlwardt, *Verzeichnis*, I, 41, 52; II, 274; V, 115; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 148; *İzâḥu'l-meknûn*, I, 155, 224, 229, 231, 393; II, 76, 145, 208, 209, 362, 478, 547; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭṭaṭe*, s. 214-215; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 639; H. Derenbourg, *Les manuscrits arabes de l'Escurial*, Paris 1928, III, 151-152; Brockelmann, *GAL*, I, 441; II, 74, 89-90; *Suppl.*, I, 611; II, 80-81; Fuâd Seyyid, *Fihrisü maḥṭûṭâtî Dârî'l-kütübî'l-Mısrıyye*, Kahire 1956, I, 33; Âğâ Büzûrg-i Tahranî, *Zeyl Keşfi'z-zunûn* (nşr. Mehdi Hasan el-Müsevi, *Hediyetü'l-ârifin*, II içinde), Tahran 1387/1967, s. 26-27; Sarton, *Introduction*, III, 997-998; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemû'l-mu'erriḥine'd-Dimaşkıyyin*, Beyrut 1398/1978, s. 140-141; P. Hoorehoeve, *Codices Manuscripti: VII-Handlist of Arabic Manuscripts in The Library of The University of Leiden*, Leiden 1980, s. 81; Zirikî, *el-A'lâm* (Fetullah), V, 297-298; A. K. S. Lambton, *State and Government in Medieval Islam*, Oxford 1985, s. 138-151; *el-Fihrisü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'ân*, Amman 1406/1986, I, 373; Abdülcevâd Halef, *el-Kâdî Bedrüddîn İbn Cemâ'a: Ḥayâtühü ve âşâruh*, Mansûre 1408/1988; A. J. Arberry, *Fihrisü'l-maḥṭûṭâtî'l-Arabiyye fi Mektebeti Chester Beatty* (trc. Mahmûd Şâkir Saîd), Amman 1993, nr. 4577, 4850, 5042, 5073, 5220; Ramazan Şeşen, *Muhtârât mine'l-maḥṭûṭâtî'l-Arabiyyeti'n-nâdire fi mektebatı Türkiye*, İstanbul 1997, s. 32-34; Kemal S. Salibi, "The Banû Jamâ'a", *St.I*, IX (1958), s. 97-109; a.mlf., "İbn Djamâ'a", *EP* (İng.), III, 748-749; Saleh K. Hamarneh, "The Banû Jamâ'ah, A Family of Scholars in Medieval Jerusalem", *HI*, XVIII (1995), s. 5-31; "İbn Cemâ'a", *DMİ*, I, 121-122; T. H. Weir, "İbn Cemâ'a", *IA*, V/2, s. 719; Ali Reffî, "İbn Cemâ'a", *DMBİ*, III, 245-247; Ali Ahmed es-Sâlûs, "İbn Cemâ'a", *Meṣṣûṭatü'l-haḍâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, I, 216-217.

